

Profiel Racer 1786

*Dankwoord Guus Goorhuis
t.g.v. uitreiking mr. J.W. Racerprijs
donderdag 13 november 2025
Hofkerk Oldenzaal*

Geachte commissaris, burgemeester, bestuur Stichting mr. J.W. Racerprijs, leden en bestuur Vereniging Groote Sociëteit Oldenzaal, leden van de jury mr. J.W. Racerprijs, dames en heren,

De meester Jan Willem Racerprijs... Toen de voorzitter van de Stichting met deze naam, Jan Weierink, me enige tijd geleden liet weten dat de jury besloten had om mij voor te dragen voor deze prijs... Ik moet u bekennen dat ik sprakeloos raakte, naar woorden moest zoeken, om iets waar ik nooit rekening mee had gehouden toch voor waar te houden en – uiteraard – ook in dank aan te nemen.

Dat laatste doe ik nu opnieuw, zij het wat minder sprakeloos, en te midden van dit vererende gezelschap, onder wie de eerdere laureaten Matthijs Wanrooij, John van Zuidam en Jan ten Hove. Het is een uitzonderlijk voorrecht om deze prijs, vernoemd naar de illustere persoonlijkheid Jan Willem Racer, te mogen ontvangen. Mijn grote dank daarvoor.

In die dank wil ik ook mijn vrouw Nardy betrekken: alles wat ik onderzoek en publiceert, bespreek ik met haar, zij is al jarenlang mijn eerste, kritische recensent.

Uw aller aanwezigheid maakt mij extra bescheiden, want wie ben ik om van deze bijzondere ceremonie vanmiddag het middelpunt te mogen zijn?

In zekere zin is voor mij Jan Willem Racer vandaag zelf het middelpunt, tegelijkertijd al heel lang een van mijn inspiratiebronnen voor de geschiedenis

en cultuur van onze regio. Zo bracht die inspiratie mij enkele decennia geleden in contact met geestverwanten, uitmondend in projecten die ook buiten Twente aandacht trokken en die ik nu – voor het eerst in groter gezelschap – graag wil noemen.

Het project middeleeuws Plechelmusofficie, ondernomen met de Utrechtse musicologe Ike de Loos die ik in het gregoriaanse circuit had leren kennen. Onze reconstructie, uitgegeven in boekvorm en op CD, werd door de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis gekenschetst als een belangrijke bijdrage aan de Nederlandse muziekgeschiedenis.

Plechelmusofficie, wat is dat eigenlijk? Kort gezegd: zesentwintig middeleeuwse gregoriaanse gezangen, samengesteld voor het feest van de heilige Plechelmus, sinds de tiende eeuw kerk- en stadspatroon van Oldenzaal. Dit is er één van:

Dan is er het project editie middeleeuws memorieboek van het Plechelmuskapittel, samen ondernomen met professor Gerard Bartelink. Onze interneteditie werd na het gereedkomen ervan complimenteaus besproken door het Medieval Memoria Research Projectteam van de Universiteit Utrecht en vervolgens aan hun online-dossier gekoppeld. U vindt het op plechelmusbasiliek.nl

Een recenter initiatief, ik wil het toch even noemen, betreft het Bernink-archief van museum Natura Docet. Vorig jaar hebben we dat als onvervangbaar Twents erfgoed voor Twente weten te behouden. Het gaat dus niet naar Zwolle. Na zorgvuldig overleg met Hedwig Groothuis, weduwe van Willem Groothuis die het archief samenstelde, met Jana Simmelink namens het museum, en met burgemeester John Joosten van de gemeente Dinkelland, is het Bernink-archief nu definitief ondergebracht en te raadplegen in het gemeentelijk archief in Denekamp.

Inspiratiebron Jan Willem Racer dus, ook als historicus. Ik kwam hem als vanzelf, en opnieuw tegen tijdens mijn recente onderzoek naar de stedelijke ontwikkeling van middeleeuws Oldenzaal. In zijn achtdelige Overijsselse Gedenkstukken bracht Racer vele Overijsselse, dus ook Twentse archivalia bijeen die hij transcribeerde, soms vertaalde. Hij analyseerde en becommentarieerde ze uiterst scherpzinnig. Racers werk is onmisbaar voor de onderzoeker van nu. En tussendoor noteert hij soms fraaie opmerkingen, zoals deze over 'de geschiedschrijver':

*"Wanneer een Geschiedschrijver meer oordeelt dan verhaalt;
en wanneer daar benevens blijkt,
dat er meer omstandigheden van het geval geweest zijn dan hij te
kennen geeft, of mogelijk dan hij ook geweten heeft,
als dan verdient hij in dat geval geen ongetwijfeld geloof."*

Er is voor mij nog een tweede Racer: de jurist uit het tijdperk van de Verlichting, die het van het grootste belang achtte, dat zijn niet of nauwelijks geschoolde tijdgenoten geëmancipeerde en goed geïnformeerde burgers zouden worden. Uit zijn ingezonden brief in *"Blaadje zonder titel, voor burger en boer in Overijssel"*, van 15 december 1785 citeer ik:

"Ondertussen zal niemand in twijfel trekken, van hoe veel gewicht het zoude zijn den schamelen Burger en eenvoudigen Landman ook mede te verlichten, meerdere kundigheden bij te brengen en hen voornamelijk aangaande de Gesteldheid en Regeringsvorm van het Land dat zij bewonen, grondiger te onderrichten. "

Ik zie een derde Racer: de actievoerder, de man die de daad bij het woord voegt, zo nodig zelfs gewapenderhand. Zijn kleinzoon beschrijft in 1886 zo'n actie van honderd jaar eerder, hem verteld door zijn vader die getuige was:

"Bij de organisatie der patriottische burgerkorpsen, die in het land werden opgericht, werd Racer kolonel over het Oldenzaalse korps. Op 31 augustus 1786 werd hij opgeroepen om met zijn Oldenzaalse schutters de stadjes Hattem en Elburg die in orangistische handen dreigden te vallen, met militair optreden te hulp te komen.

De volgende dag zou de afmars zijn van de Oldenzaalse schutters. Het korps verzamelde zich op de markt en marcheerde richting Deurningerpoort. Daar stonden vrouwen en meisjes die nog afscheid wilden nemen van hun geliefde. Sommigen van hen hadden

jeneverflessen bij zich, waaruit geschonken werd. Tegelijkertijd liet men kolonel Racer die voorop marcheerde en hier niets van bemerkte, alléén de poort uit marcheren. Toen kapitein Palthe dit zag, greep hij onmiddellijk een vrouw de jeneverfles uit haar hand, gooide de fles stuk tegen de poort, trok zijn degen en riep bars: 'Voorwaarts!' Dit deed de schutters tot hun plicht terugkeren en ze marcheerden hun kolonel achterna.

Met zijn korps marcheerde Racer tot herberg de Rinkelaar bij Holten. Daar vernamen ze dat ze inmiddels te laat waren voor Hattem en Elburg, verdergaan was zinloos. De officieren onthaalden de schutters vervolgens op stokvis, waarna de terugtocht kon beginnen. Een dag later hoorde men in Oldenzaal de grote trom: het burgerkorps, omkranst met eikenloof, marcheerde de stad weer binnen."

De vierde Racer die ik zie, is de advocaat die in 1816, op 80-jarige leeftijd, een pleidooi houdt voor de rechten van Jan Schreur, een eenvoudige kotter of keuterboer uit Volthe zonder stemrecht in de marke. Een pleidooi, gericht tegen de lokale grootgrondbezitter. Racer publiceert zijn betoog, het wordt zijn laatste boek, ik citeer uit de inleiding:

"De stoffe van dit Stukjen vervat merkwaardigheden, die de oudheid en het regt betreffen. Ik hoop dat ik daardoor eenig nut zal doen, en het regt en bezit mijner geringe natuurgenoeten tegen den vermogenden ten toon gespreid zal hebben.

Hiermede neem ik, na eene zeven en vijftig jarige oefening der gerigts Praktijk, en tachtig jarigen leeftijd, afscheid; en sluite met den wensch der Nederlanders: Lang leev' onze Koning van een bloeiend Vaderland, Waar regt en deugd en trouw gepaard gaan hand aan hand ! "

Is er nog een vijfde Racer? De volgens sommige auteurs onbuigzame Jan Willem, vol eigendunk? Deze kwalificaties komen wat mij betreft voor rekening van die auteurs. Wel concludeer ik uit alles wat ik gelezen heb, dat Jan Willem wist wat hij waard was, wat zijn talenten waren, én dat hij in voorkomende gevallen niet aarzelde om zijn directe omgeving dat te laten weten.

Cor Trompetter schrijft in zijn recente Geschiedenis van Twente: *"Racer stak qua kennis en intellect ver boven zijn Twentse streekgenoten uit."* Ik vermoed dat dit voor sommige, intellectueel minder geëquipeerde Twentse tijdgenoten

van Racer bij gelegenheid enige frictie en rancune veroorzaakt kan hebben, met alle gevolgen voor de geschiedschrijving daarna.

Jan Willem mag ik misschien niet zomaar vergelijken met zijn tijdgenoot Wolfgang Amadeus. Maar toch doe ik het, heel even maar. Van Wolfgang Amadeus Mozart zijn vele brieven bewaard. Die laten zien dat ook het genie Mozart heel goed wist wat hij waard was, wat zijn talenten waren. En als hij werd geconfronteerd met matig getalenteerden, liet ook hij dat weten.

En dan heb ik toch nog een zesde Racer in gedachten: de voor mij deels nog onbekende Jan Willem, want na het lezen van weer een artikel over hem mis ik nog steeds een samenhangend totaalbeeld van deze boeiende, inspirerende persoonlijkheid. Want wat weten we over de Jan Willem die al heel vroeg zijn beide ouders kwijtraakte? Die na de Latijnse school in Oldenzaal rechten ging studeren in Groningen, advocaat werd, van lieverlede in Twents, Overijssels en landelijk patriottisch vaarwater terecht kwam, ook bestuurder werd. Wat weten we anno 2025 van zijn denken en doen – een tachtigjarig leven lang?

Ja, je kunt inderdaad interessante artikelen over hem lezen, soms een paragraaf in een boek, maar tot dusver heeft nog niemand een monografie, ik noem het liever dissertatie, over Racer geschreven. Er is één doctoraalscriptie, in 1986 omgewerkt tot artikel voor de Overijsselse Historische Bijdragen. En Matthijs Wanrooij publiceerde in 2016 een scherpzinnige analyse van de correspondentie van Racer met de befaamde patriot Joan Derk van der Cappellen.

Jan Willem was invloedrijk, in Twente en daarbuiten, dat staat vast. Maar in recente biografieën over de patriot Joan Derk van der Cappellen die toch het een en ander aan Racer te danken had, zie ik dat nauwelijks terug. De betekenis van Jan Willem komt daardoor onvoldoende tot zijn recht: hij lijkt meer dan eens veroordeeld tot de coulissen van onze regionale en nationale geschiedschrijving.

Zoals ook de geschiedschrijving van Twente zélf vaak niet verder lijkt te komen dan die coulissen. Ik denk bijvoorbeeld aan de Enschedese vuurwerkramp, aan de april-mei-staking van 1943. Komt dat omdat onze Universiteit Twente geen letterenfaculteit heeft, dus geen historici opleidt?

Tussen 2007 en 2024 – mijn jaren als voorzitter en eindredacteur van de redactie Jaarboek Twente, een prachtige tijd – was dit een terugkerend thema in onze discussies over het fenomeen Twente.

Voor ons als redactie was het een extra aansporing om elk jaar weer een inhoudelijk sterk Jaarboek Twente samen te stellen, dat zowel in als ook buiten Twente lezenswaardig zou moeten zijn. Jaarboek Twente is inmiddels al vijfenzestig jaar een belangrijk en onmisbaar podium voor auteurs over Twente en aangrenzende Duitse regio's als de Grafschaft Bentheim en Westfalen.

Het was een voorrecht om zeventien jaargangen deel uitgemaakt te hebben van de dynamiek binnen de trias redactie, uitgever en inhoud-vormgeving van Jaarboek Twente, dat nu, vanmiddag, ook omgeven wordt door de bronzen aura van Jan Willem Racer. De vijfenzestigste jaargang is twee weken geleden gepresenteerd, ik weet wel zeker dat u al een exemplaar hebt aangeschaft. Zo niet: de uitgever is hier in ons midden. Cultuur is niet vrijblijvend, moet wel gekocht worden om in stand te blijven.

Die Racer-dissertatie, dames en heren, moet er dus gewoon komen. Dat zou ik bij dezen graag vastgelegd willen hebben; misschien is er een secretaris in de zaal? Als ik zo rondkijk in dit illustere gezelschap, hier vanmiddag bijeen, dan zou ik zeggen: minstens één van u, vrouw, man, kan zomaar een potentiële auteur zijn of een collega of oud-student aanzetten tot onderzoek voor die noodzakelijke dissertatie over Jan Willem Racer.

Pas daarna mag u wat mij betreft gaan denken over “Racer, de Musical”, “Racer Muziektheater” of “Racer The Movie”, want als je Jan Willem wilt laten zingen en acteren, moet je wel eerst de bronnen en de context bestuderen. Een nieuwe Twentse mythe is zó gecreëerd: de huidige theatralisering van ons wereldbeeld staat daar wel garant voor.

Tot slot: als goed protestant, ook religieus tolerant, zal Jan Willem als ouderling van de kerkenraad der Protestantse gemeente Oldenzaal tot zondag 30 december 1809 wekelijks Nederlandstalige psalmen hebben gezongen. Waar? In de oude kerk van Plechelmus, dezelfde ruimte waar tot de reformatie eeuwenlang dagelijks gregoriaans klonk.

Welnu. Nadat ik in 2003 de gregoriaanse gezangen van kerk- en stadspatroon Plechelmus uit middeleeuwse handschriften had getranscribeerd en met een notatieprogramma vastgelegd om met ons koor in te studeren, was het

opnieuw uitvoeren ervan, na vier eeuwen liturgische stilte, voor mezelf een historische sensatie van de eerste orde.

Een van de mooiste projecten die ik ooit heb mogen ondernemen: van perkament naar gezang, in diezelfde oude kerk van Plechelmus.

Jan Willem Racer zou discreet, maar goedkeurend geknikt hebben – hoop ik.

Ik dank u voor uw aandacht

G. (Guus) Goorhuis

13 november 2025